

8. עומד לפני זקני הגויים (תלמוד בבלי, מסכת קידושין לג ע"א)

- 1 רבי יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי
- 2 אמר: כמה הרפתקי עדו עליהו דהני.
- 3 רבא מיקם לא קאי, הדור עבד להו.

תרגום

- 1 ר' יוחנן היה עומד בפני זקני הגויים.
- 2 אמר: כמה הרפתקאות באו על אלה.
- 3 רבא לא היה קם לפניהם, אבל הידור היה עושה להם.

מנהגו של רבי יוחנן היה לקיים "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן" (ויקרא יט, לב) במלואו גם כשמדובר בזקני גויים, בעוד שרבא קיים לגביהם רק את מחציתו השנייה של הפסוק. מנהגו זה של רבי יוחנן איננו מובן מאליו. במקורות חז"ל רווחת הגישה הגלומה במאמר: "מפני שיבה תקום" — יכול אפילו מפני זקן אשמאי — תלמוד לומר 'זקן', ואין זקן אלא חכם שנאמר: 'אספה לי שבעים איש מזקני ישראל' (במדבר יא, טז). רבי יוסי הגלילי אומר: אין זקן אלא מי שקנה חכמה..." (בבלי, קידושין לב ע"ב).

גישה זו מכוונת, כמובן, לכיבוד חכמים יהודיים. רבי יוחנן מרחיב את יריעת הכיבוד גם על מי שמצטייר במבט ראשון כהיפך הגמור ממי שראוי לכיבוד, על פי אמת המידה של התורה. נראה שברקע מנהגו זה עומדת ההערכה העמוקה לחוויה האנושית ולניסיון החיים המתקיימים אצל זקנים באשר הם. כאן נרמז כוחם של מעשים שהצטברו בשנותיהם הארוכות של זקנים אלו לעיצוב אישיותם. מתיאור רכנו של רבי יוחנן במאמר שלפנינו, ברור שלא היה מקפיד אם הזקן שמולו עמד היה ראוי לכך, הוא כיבד את האדם באשר הוא אדם! כאן מתברר כי ההשקפה שבכל אדם חבויה היכולת להיבנות ממאורעות חייו, ועולמו של כל אדם הוא עולם מלא. זוהי הכרזה יסודית על כבוד לאדם השונה (במקרה זה — גוי), שיכול למצות את אישיותו על פי שיטתו ועל פי רכנו.

9. הכול לפי כבודו (משנה, מסכת בבא קמא פ"ח מ"ו)

- 1 התוקע לחברו — נותן לו סלע. רבי יהודה אומר משום רבי יוסי הגלילי — מנה.
- 2 סטרו — נותן לו מאתים זוז;
- 3 לאחר ירו — נותן לו ארבע מאות זוז;
- 4 צרם באזנו, תלש בשערו, רקק והגיע בו רקו, העביר טליתו מפינו,
- 5 פרע ראש האשה בשוק — נותן ארבע מאות זוז.
- 6 זה הקלל — הכל לפי כבודו.
- 7 אמר רבי עקיבא: אפלו עניים שבין ישראל,
- 8 רואן אותם כאלו הם בני חורין שירדו מנכסיהם, שהם בני אברהם יצחק ויעקב.
- 9 ומעשה באחר שפרע ראש האשה בשוק.
- 10 באת לפני רבי עקיבא וחיבו לתן לה ארבע מאות זוז.
- 11 אמר לו: רבי, תן לי זמן.
- 12 ונתן לו זמן.
- 13 שפנה עומדת על פתח חצרה ושבר את הכר בפניה וכו' כאמר שמו,
- 14 גלתה את ראשה והותה קמפחת ומנחת ידה על ראשה,
- 15 העמיד עליה עדים וקא לפני רבי עקיבא.
- 16 אמר לו: רבי, לזו אני נותן ארבע מאות זוז.
- 17 אמר לו: לא אמרת כלום;

מקור זה נושא בעיקרו אופי הלכתי, אך נשזרו בו קביעות רעיוניות (דברי רבי עקיבא) ומעשה (פריעת ראש האשה) המשווים לו גוון אגדי.

מוצגים כמה אופני פגיעה בזולת העומדים בעיקרם על בושה ועל חיוב דמי בושת. המחלוקת קשורה לשאלה: האם 'ארבע מאות זוז' שזכרו במשנה, יש לראותם כסכום קבוע התקף בכל מקרה, או שזהו סכום מרבי, שאפשרי פחות ממנו. דעת הסובר 'הכל לפי כבודו' מניחה מימד של יחסיות בבושה, כשלא הכול מתביישים במידה שווה. תשובתו של רבי עקיבא שוללת זאת. כבודו של אדם איננו תלוי במעמדו הכלכלי או החברתי, אלא בהיותו בן לעם ישראל, שהם בני אברהם, יצחק ויעקב. אין בעמנו עניים אלא בני חורין ('חורים' בלשון מקרא — אצילים!) שירדו מנכסיהם, ואין הדבר מפקיע את זיקתם לאבות האומה, שהיא הגורמת לכבודם כיהודים.

המעשה המובא במשנה מתוק פן אחד של הנושא שקשה היה לעגנו בהלכה המופשטת. מתברר כי גם בשעה שהאדם מוכיח במעשיו שאין הוא ראוי ואף איננו חפץ שיכבדוהו, ראוי

10. די מחסורו (תלמוד בבלי, מסכת כתובות סו ע"כ)

- 1 תגו רבנן: "די מחסורו" — אתה מצוה עליו לפרנסו, ואי אתה מצוה עליו לעשרו;
- 2 "אשר יחסר לו" — אפלו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו.
- 3 אמרו עליו על הלל הזקן,
- 4 שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו;
- 5 פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו שלשה מילין.
- 6 תגו רבנן: מעשה באנשי גליל העליון,
- 7 שלקחו לעני בן טובים אחד מצפורי לימרא בשר בכל יום.
- 8 לימרא בשר מאי רבותא?
- 9 אמר רב הונא: לימרא בשר משל עופות, ואיבעית אימא: בלימרא בשר ממש.
- 10 רב אשי אמר: התם כפר קמון היה, בכל יומא הוה מפסדי חיותא אמטולתיה.

ביאור:

7. ליטרא — מידת משקל. 8. מאי רבותא — מה הגדולה בזה? 9. ואיבעית אימא — ואם תרצה אמור.
10. התם — שם. בכל יומא הוה מפסדי חיותא אמטולתיה — בכל יום היו מפסידים בהמה אחת בגללו.

תפיסת הצדקה של חז"ל הנשענת על הפסוק העוסק באביון: "כי פתח תפתח את ירך לו והעבט העביטנו די מחסורו אשר יחסר לו" (דברים טו, ח), גורסת כי אין מדובר רק במתן צרכי קיום בסיסיים, אלא הבאת האדם לחיות בסטנדרטים כלכליים — חברתיים שאליהם הסכין. במובן זה יש לתפוס את הצדקה כמשרתת גם את כבוד האדם, ולא רק את צרכיו החומריים. הנחת היסוד בריון שלפנינו גורסת כי אין אנו מצווים ליתן מעבר למה שהיה לו לאדם קודם שהעני — ואי אתה מצווה עליו לעשרו. אך גם תנאי זה יכול להביא למצבים קיצוניים, שהדאגה לעני מובילה לפגיעה של ממש ברכושם ואף בגופם של המקפידים במצוות הצדקה.

על התחבטות הכרוכה בכך אנו למדים מהסיפור על הלל והעני בן הטובים. כמה קשה להגיע למידה כזו של נדיבות, ועוד שיש במעשה צד של חסידות (לא בכדי הוספד הלל: "הי

הוא בכל זאת לכבוד! היטיבה המשנה להציג את הפער הנורא בין שני גיבורי המעשה — האשה והמבייש המנצל את דחקותה ועליבותה, למדה המשנה כי כבוד האדם הנו ערך מוחלט, ואיננו תלוי בהערכת החברה. בעקיפין רמזה אף כי המבייש, שלא בחל בטכסיסים בוויים כדי להימנע מתשלום, הוא זה שאינו ראוי לכבוד! מבחינה זו מעניינת סמיכות העניינים שבמשנתנו, שכן אחרי המעשה הזה מופיע דין החובל בעצמו:

החובל בעצמו אף על פי שאינו ראוי — פטור, אחרים שחבלו בו — תיבין;
והקוצץ נטיעותיו, אף על פי שאינו ראוי — פטור, אחרים שקצצו את נטיעותיו — תיבין.

אמנם הוא פטור, אך לא ראוי! ניתן אמנם לראות בדין זה אחד מדיני נזיקין, אך ההסתייגות מפגיעה בגופו נקשרת בשמירה על כבוד האדם, גם אם אין הוא מקפיד על כך. ראוי עוד להוסיף לדיון על הבושה, הנושאת עד כה אופי גופני, גם את ההיבט הלשוני — גרימת בושה על ידי דיבור (מדרש תנאים לדברים כב, יט, עמ' 140):

- 1 "וענשו אתו מאה כסף" — מאה סלעים צורי.
- 2 החמירה תורה בדיבורים יתר מן המעשה;
- 3 שהאונס והמפתה נותן מאתיים וזו, והמוציא שם רע נותן ארבע מאות וזו,
- 4 הא החמירה תורה בדיבורים יתר מן המעשה.

החמירה תורה בדברים יתר מן המעשה. התורה מוסיפה קנס כדי להיאבק בנוק הנגרם על ידי הפה, כי השימוש בפה נועד להידברות ולשיח, והוא עומד בבסיס כבוד הבריות.

ספרות נבחרת:

Ch. Licht, Ten Legends of the Sages: The Image of the Sage in the Rabbinic Literature, Hoboken 1991 pp. 27-47.

